

САКРАЛЬНА МУЗИКА

Ірина Копоть

Духовні твори композитора Дмитра Стецюка

Iryna Kopot

Spiritual Works of Composer Dmytro Stecyuk

In the article are firstly analysed spiritual works of the modern Ukrainian composer Dmytro Stecyuk, which serves in the church of St. Jan from Dukla in Zhytomyr in the context of musical space of city, and also modern spiritual music as such.

Keywords: sacred music, catholic church, Right-bank Ukraine, musical culture, creation of Dmytro Stecyuk

У статті вперше аналізуються духовні твори сучасного українського композитора Дмитра Стецюка, який служить в костьолі Св. Яна з Дуклі в Житомирі, в контексті музичного простору міста, а також сучасної духовної музики як такої.

Ключові слова: духовна музика, католицька церква, Правобережна Україна, музична культура, творчість Дмитра Стецюка

Правобережна Україна (Велика Волинь, Житомирщина-Волинь) належить до полікультурних регіонів Східної Європи, на теренах якої протягом багатьох століть відбувається взаємодія культур, сповнена різного змісту, значення, результатів. Перше, що впадає в око досліднику, – поліетнічність та поліконфесіональність культури регіону. Саме завдяки цьому протягом століть склалися її здобутки та особливості, що привертають увагу дослідників різних спеціальностей – істориків, філологів, етнографів. Вичерпно вивчена література Волині. Не бракує також студій щодо історії краю.

На такому широкому науковому тлі особливо помітне відставання музикознавчої сфери історичних досліджень. Тим більше, що саме полікультурність регіону наполегливо спонукає до пошуку проявів «діалогу культур», «культурних перехресть» та особливостей процесів функціонування музичної культури не тільки в минулому, а й сьогодні.

Колись блискуче музичне місто Житомир, починаючи з середини минулого століття і, особливо, на зламі тисячоліть, увійшло в смугу гострої кризи акаде-

мічної музики, яка проявляється в усіх ланках музичної діяльності: створення музики, її виконання, слухачське сприйняття. Достатньо сказати, що Житомир – чи не єдиний обласний центр України, який не має не те що симфонічного оркестру, а бодай струнного квартету, який би функціонував на засадах філармонійної діяльності; в місті творить один професійний композитор; підтримання ж музичних інтересів шанувальників академічної музики здійснюється вельми незадовільно, оскільки в діяльності філармонії переважає комерційний інтерес. Навчальні заклади ж хоча й ведуть достатньо широку музично-просвітницьку діяльність, однак спрямовані, перш за все, на навчальні цілі.

У цій ситуації для підтримання функціонування академічної музики в культурному просторі міста залишаються дві можливості: громадські організації та католицька церква. Католицька музична традиція, на відміну від православної, допускає звучання музичних інструментів як під час Служби Божої, так і поза нею. Тому католицька церква в Житомирі систематично і послідовно знайомить парафіян з кращими зразками духовної музики. У кафедральному костюлі Св. Софії вже понад десять років виступає камерний ансамбль імені І. Ф. Добжинського, який діє при Житомирській обласній Спільноті поляків України. В костюлі Св. Яна з Дуклі служить єдиний професійний композитор Житомира – Дмитро Стецюк. Мета цієї розвідки – здійснити музикознавчий аналіз написаної ним духовної музики та окреслити значення його діяльності не тільки для костюлу Св. Яна з Дуклі, а й для усього культурного простору Житомира.

Дмитро Олександрович Стецюк народився 6 травня 1962 року в місті Житомирі в родині відомого українського композитора, диригента, педагога, заслуженого діяча мистецтв України Олександра Михайловича Стецюка та викладачки музики Наталії Павлівни Стецюк. Заняття музикою розпочав дуже рано. Сам композитор говорить про це так: «З років чотирьох мій брат та я вже знали, що станемо музикантами. Років з восьми я почав komponувати музику і розумів, що буду саме композитором. В дев'ять років посів перше місце на Всесоюзному конкурсі дітей-композиторів»¹.

Далі було навчання в Житомирській музичній школі № 1 ім. Б. М. Лятошинського, Житомирському музичному училищі ім. В. С. Косенка і – як вершина освіти – Ленінградська консерваторія ім. М. А. Римського-Корсакова клас професора Олександра Мнацаканяна, учня Дмитра Шостаковича. Дмитро Олександрович Стецюк підкреслює значення не тільки суто навчальних занять в консерваторії, а й дивовижну музичну атмосферу міста, зокрема численні концерти.

По закінченні консерваторії Дмитро Стецюк повернувся до рідного міста, де його спіткала доля батька: бути єдиним професійним композитором міста, знаходити форми професійної самореалізації та не піддаватися спокусі переїхати до столиці, де музичне життя більш сприяє діяльності композитора.

У Дмитра Стецюка досить багато творів різних жанрів. Серед них Епітафіум для великого симфонічного оркестру, Капрічіо для фортепіано з оркестром, три струнних квартети, фортепіанний квінтет, соната для віолончелі соло, соната для віолончелі і фортепіано, хорові твори, музика до драматичних вистав, п'єси для різних інструментів, пісні.

Однак особливу сферу композиторської діяльності Дмитра Стецюка складає музика, написана для костюлу. На теренах колишнього Радянського Союзу духовна музика, якщо не була повністю заборонена, то й не заохочувалася. На початку ж ХХІ століття багато композиторів взялися створювати музику на сакральні тексти, призначаючи її для концертно-сценічного виконання. Індивідуальні композиторські рішення, широка жанрова палітра церковних творів свідчать про те, що композитори після тривалої заборони відкрили для себе нове «поле діяльності». Щороку розширюється коло авторів церковної музики, духовні композиції входять до репертуару відомих хорових колективів. Сучасні композитори шукають в духовній музиці можливостей художнього втілення філософсько-містичного світовідчуття. І це цілком природно й зрозуміло. Надто довго вітчизняні митці були відірваними як від духовної опори, так і від потужної художньої традиції, яку несе в собі сакральна музика.

Однак в сучасному костюлі були і є композитори, які своєю музикою служили Богу і людям за всіх часів. Призначаючи свої композиції для виконання на клиросі, орієнтуючись на музикантів своєї парафії, вони створювали річні цикли сакральних творів в усіх основних жанрах християнської церкви. Саме так творить сакральну музику Дмитро Стецюк. Подібно до композиторів минулого, він пише музику для кожної недільної меси: псалми, гімни, молитви. Цього року в Житомирі вийшов друком збірник духовних хорових творів композитора, призначених для виконання самими віруючими. У виданні представлені основні жанри християнської духовної музики: частини меси, псалми Давида, молитви, секвенції, юбіляції, гімни².

Однак серед сакральних творів Дмитра Стецюка є й такі, які призначені для виконання професійними колективами і представляють інтерес для науковців як приклад розвитку тисячолітніх традицій християнської літургічної та паралітургічної музики. Такими є «Magnificat», «Te Deum» та «Ave Maria». Названі твори утворюють художню цілісність, в якій виявляються як глибинний та незмінний зміст, втілений в канонічному тексті, так і індивідуальність автора в підходах до його музичної інтерпретації.

Текст *Magnificat* (Свангельська пісня Богородиці) взятий зі Святого Письма і є найвищим зразком біблійної молитовної прози. Він наводиться євангелістом Лукою (Лк. 1, 46-55) при описі зустрічі Святої Марії та праведної Єлисавети. Пісенспів Пресвятої Богородиці втілює її вдячність Богові за милість до неї та всіх вірних.

В основі наспіву лежить структурна модель католицького псалмового тону, яку використовували композитори всіх часів, починаючи з Середньовіччя. Ця ж модель лежить і в основі «Magnificat» Дмитра Стецюка. Твір написаний для жіночого хору *a' cappella*. Це зумовлено не тільки виконавськими силами костюлу Св. Яна з Дуклі в Житомирі. Жіночі голоси в даному випадку підкреслюють внутрішню сутність висловлювання від імені двох жінок – Святої Марії та Праведної Єлизавети: *Magnificat: anima mea Dominum. Et exultavit spiritus meus: in Deo salutari meo (Величить душа моя Господа і возрадовався дух мій о Бозі Снасі моєм.)* і мають увести віруючого у стан молитовного звертання до Бога. Монодичний формульний наспів *Magnificat* протягом багатьох століть отримав різноманітні гармонізації в творчості композиторів різних національних шкіл (багатоголосні обробки відомі з середини XV століття). Але при всьому розмаїтті гармонізацій композитори прагнуть насамперед створити приховану напруженість, особливий стан радості, здивування і, разом з тим, схилення перед Творцем і покори йому. В XVIII столітті *Magnificat* перетворився на концертний твір, до якого включалися арії, ансамблі, інструментальні інтермедії.

Однак в XX столітті композитори повертаються до старовинних форм *Magnificat*, зосереджуючи увагу саме молитовному сенсі музики та пошуку засобів його втілення. Саме таке завдання поставив перед собою Дмитро Стецюк. Музика його *Magnificat* демонструє, з одного боку, досконале знання традиції; з іншого – володіння музичною мовою сучасності. Тому всі музично-виражальні засоби – гармонія, фактура, динаміка, тембр – працюють на втілення не тільки суто художнього, а й філософсько-релігійного задуму. В основі гармонічних побудов – тризвуки з побічними тонами, поліакорди, приховані акорди. Основу структур складають «каркасні» інтервали: кварта, квінта, октава (каркас обертонового ряду). У такий спосіб розв'язуються кілька художніх завдань: відтворюється атмосфера «готичного» багатоголосся (ефект природної реверберації в акустичних умовах храму), відсторонення від «земних» звичних звучань, входження до спільної молитви.

Особливу функцію наділена метрика твору – перемінний метр, який у формах сучасного нотного запису відтворює середньовічну традицію мензуральної нотації, що відзначалася нотованим ритмом на противагу монодії григоріанського хоралу (*musica plana, cantus planus*), де ритм визначався про-содією тексту, а тому не нотувався.

«Magnificat» Дмитра Стецюка вперше прозвучав в жовтні 2013 року на фестивалі «Київ Музик Фест» у виконанні камерного хору кафедри академічного хору Київського національного університету культури під орудою Наталії Кречко.

Центральне місце в «триптиху» духовних творів Дмитра Стецюка посідає «Te Deum» – подячний гімн, який увійшов до християнського богослужіння за доби Середньовіччя. Текст гімну неримований і є молитовною ритмічною прозою. *Te Deum* входить до богослужбової практики християнських церков (католицької, православної, протестантської).

«Te Deum» Дмитра Стецюка – композиція для мішаного хору *a cappella*. Розгорнутий та величний текст католицького гімну стає основою наскрізної драматургії твору, який складається з інтерлюдії, трьох розділів та постлюдії.

Інтерлюдія містить виклад перших чотирьох рядків гімну на канонічну католицьку мелодію жіночим хором в унісон. Канонічний наспів – данина традиції, символ одвічності та непорушності основ віри та церкви. Драматургічно – це лейттема, яка простежується в музиці всіх розділів і сприяє, з одного боку, цілісності композиції, з іншого – відтіняє вишуканість її розробки.

Перший розділ *Te Deum laudamus* має кілька хвиль наростання й, відповідно, локальних кульмінаційних точок. Перша хвиля розгортається від першого такту цифри 1 до кульмінації в такті 9. Після чого яскравим контрастом звучить канонічний наспів в іншому тембровому забарвленні – у чоловічій групі хору. Друга хвиля наростання починається зі слів «*Sanctus*». Цей розділ демонструє різні прийоми фактурної розробки матеріалу: співставлення звучання окремих груп хору; гармонічний та поліфонічний типи викладу; техніка *cantus firmus*. Усі прийоми слугують втіленню основної ідеї цієї частини тексту: «*Повниться земля і небо Величчю Твоєї слави*». Другий розділ «*Tu Rex gloriae, Christe*» («*Ту, Царю слави, Христе*») починається одразу з найвищої точки і є, по суті, кульмінацією всієї композиції. Напруження утримується протягом усього розділу завдяки щільній фактурі, наростаючій динаміці, пульсуючій ритміці.

Емоційне напруження другого розділу знаходить розв'язання в третьому – тихому благанні «*Salvum fac populum tuum*» («*Спаси люди Твоя*»).

Твір завершується постлюдією, в якій на фоні речитації хору солістка-сопрано вимовляє слова прохальної молитви «*Fiat misericordia tua*» («*Тебе убо просимо*»). Ці слова поринають в тишу, якою й закінчується молитва. На жаль, «Te Deum» Дмитра Стецюка досі не був виконаний.

Триптих духовних творів Дмитра Стецюка завершується поверненням до «радісних таємниць» (*Mysteria Gaudiosa*), коли під час молитви віруючі міркують про таємницю Божої Любові. Однією з таких таємниць є Благовіщення Божій Матері (Лк. 1:26-38), втіленій в молитві *Ave Maria*.

Порахувати всі можливі музичні втілення цього тексту, вочевидь, неможливо, як і неможливо уявити церковного композитора, який би не звертався до цієї молитви. «Ave Maria» Дмитра Стецюка призначена для жіночого хору, солістки

сопрано, скрипки та органа. У завершальному розділі триптиха використані найбільш багаті темброві барви, що надає одній з найщиріших християнських молитов особливої проникливості й людяності. Складені, перемінні, симетричні та несиметричні розміри створюють враження середньовічної молитовної прози, акорди секундової будови відтворюють ефект реверберації. Композитор майстерно використовує властиву лише старовинним храмам акустику: акорди поступово розширюються, охоплюючи дедалі більший діапазон. На акордовий фон хору накладається надзвичайно виразна «інтонація зітхання» спочатку в партії сопрано-соло, а згодом – вже як широка наспівна мелодія – в партії скрипки. З моменту вступу органа починається рух до кульмінації твору, а також усього циклу. Його могутнє звучання заповнює весь архітектурний простір храму, створюючи кілька звукових пластів: найнижчі звуки – органна педаль, середні – жіночий хор і солістка сопрано, найвищі – скрипка, яка звучить, як «голос неба» – світло й урочисто.

Твір був вперше виконаний на П'ятому міжнародному фестивалі «Житомирська музична весна» імені Олександра Стецюка (батька композитора) в травні 2013 року в церкві Різдва в Житомирі.

Проаналізувавши авторські церковні композиції Дмитра Стецюка, можна виявити індивідуальні риси його композиторського почерку: втілення ритміки старовинних церковних текстів за допомогою перемінних розмірів; використання поліакордів, які підкреслюються ефект реверберації, властивий акустиці храмів; застосування різних виконавських складів (в тому числі, інструментальних), що дозволяється канонами католицької церкви.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що за наявної культурної ситуації в Житомирі костьол Св. Яна з Дуклі став осередком особливого функціонування не тільки літургічної, а й паралітургічної музики, оскільки створив умови для всіх видів музичної діяльності: створення музики, її виконання та слухацьке сприйняття.

Духовна музика Дмитра Стецюка природно вписується до сучасного поля церковних творів, що написані композиторами різних національних шкіл. У бесіді з автором цих рядків Дмитро Стецюк зауважив з приводу канонічних текстів та їх сучасних музичних інтерпретацій: «[...] вони за будь-якої доби природно поєднуються з новою музичною інтонацією. Прикладів безліч: З. Кодай, Ф. Пуленк, А. Пярт, К. Пендерецький та інші композитори нашого часу. Мови, в тому числі музичні, – різні. Духовність же – одвічна та незмінна»³.

³ Копоть И. Композитор Дмитрий Стецюк: эскиз творческого портрета в год юбилея / И. Копоть // Сучасна музика в сучасному світі : зб. наук. праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 77.

² Стецюк Д. А. Те Deum: Духовные хоровые произведения: Для смешанного хора: Партитура. – Житомир: Вид-во ФОП Євенок О. О., 2014.

³ Копоть И. Композитор Дмитрий Стецюк: эскиз творческого портрета... – С. 78.